

ASTRA LA GÂRBOVA (JUD. ALBA)

IOAN OPRÎȘ
Universitatea Valahia, Târgoviște

Astra at Gârbova (Alba County)

ABSTRACT

Gârbova (Urwegen), an ancient settlement with resonance for the history of Transylvania, occupies a distinct place in the assessment of the two inhabiting communities: the Romanians and the Saxons. The present article analyses only a few cultural aspects, selected from press reflections or partially placed in works by the author. The scholarly approach seeks to complement, possibly, or underline the decisive role played by the *Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People* in raising the civic awareness, as well as the cultural level of the Transylvanian Romanian countryside. Revealing the presence of *Astra* in Gârbova in the 20th century – in a settlement that in 1910 had 434 houses and 1874 inhabitants – we present a possible case study whose characteristics support the exceptional effort of enlightenment through the education of the people (adults, post-school).

Cuvinte-cheie: conferințe, viață culturală, comunitate rurală, învățători, preoți

Key words: conferences, cultural life, rural community, elementary teachers, priests

Așezare cu mare vechime și de rezonanță pentru istoria¹ Transilvaniei, Gârbova (Urwegen) ocupă un loc distinct în evaluarea celor două comunități locuitoare: românii și sașii. Despre fiecare dintre ele, în literatura de specialitate, regăsim prețioase informații, datorate unor prestigioși autori care au fixat un loc distinct evoluției așezării în cadrele generale transilvănene. O lucrare special dedicată Gârbovei aparține însă unui împătimit autor local, care a monografiat cu acribie viața antecesorilor săi, fundamentându-și demersul pe documente istorice, mărturii de arhivă și memorialistică, pe expresiile patrimoniale tangibile și intangibile².

Aici adăugăm acestei monografii oneste și generoase doar câteva aspecte de ordin cultural, selectate din presă sau din lucrări de autor. Demersul nostru caută să completeze, eventual, ori să sublinieze rolul decisiv jucat de *Astra* în ridicarea conștiinței civice, ca și în ridicarea nivelului cultural al ruralității românești transilvănene. Revelând prezența *Astrei* la Gârbova veacului al XX-lea – într-o așezare care avea, în anul 1910, 434 de case și 1874 de locuitori –

¹ Vezi în *Lexicon* 1993, p. 5-46.

² Oprîș 2005.

învederăm un posibil studiu de caz ale cărui caracteristici susțin efortul excepțional de luminare prin educația semenilor (adulților, postșcolară)³.

Astra a fost organismul cultural cel mai potrivit mentalității comunităților românești, fruntașii satelor transilvănene fiind conexați îndrumărilor venite din partea centrului. Cei din Gârbova au aparținut inițial Despărțământului Sebeș, apoi, din 1870 – după reorganizare –, celui de la Miercurea⁴. Afilierea respectivă a rezonat firesc cu puternicul centru politic al mișcării naționale, ca și cu ierarhia bisericească: protopopul ortodox de la Miercurea avea în subordine biserica din Gârbova, așa că, logic, gârbovenii au activat în acel despărțământ. Printre membrii ordinari ai despărțământului figurează preotul Romul Pop din Gârbova, unde în jurul anului 1911 exista o bibliotecă astristă cu 30-60 de volume⁵. În cadrul programului de conferințe și cursuri de alfabetizare patronat de către despărțământ, identificăm și un spectacol dat de fanfara românească din Gârbova⁶. La animarea vieții spirituale, Gârbova săsească a contribuit prin exemple și modele, românii locului preluându-le și adecvându-le specificului lor, inclusiv cu privire la organizarea locuinței, a vecinătăților și a habitatului rural, dar și cu privire la prezentarea propriilor tradiții și obiceiuri⁷.

Sat cu două formații de fanfară țărănească, cea românească a fost înființată – urmând exemplul celei săsești – în anul 1913 și a dobândit rapid o recunoaștere largă. Animatorul ei, învățătorul Romul Nicola, a susținut-o organizând concerte pentru protocolul Consiliului Dirigent, iar în anul 1927 a condus-o la festivitățile prilejuite de Congresul Internațional al Profesorilor, ținut la Săliște. Alt învățător, Vasile Ursu (1964-1976), a continuat demersul de promovare și în anii 1960-1970⁸.

Rolul *Astrei* a fost înlesnit prin demersul și abnegația liderilor satelor: preoți, învățători, notari, țărani fruntași, economi de animale și de pământ. La Gârbova, un astfel de statut l-a avut preotul Nicolae Opriș (1857-1891)⁹. În cele peste trei decenii de preoție, a însuflețit comunitatea spre împlinirea ei materială și spirituală. Printre susținătorii direcți ai *Astrei* la Gârbova s-au numărat, în primul rând, învățătorii, dintre care s-au remarcat Vasile Greavu (1902-1918), Romul Nicola (1908-1928) și, mai ales, longevivul Vasile Vulcu (1918-1958)¹⁰.

³ Datele statistice, în *ibidem*, p. 21.

⁴ Străuțiu 2014, p. 434, 441.

⁵ Cf. Străuțiu 2016, p. 146. Romul Pop a fost directorul Școlii din Gârbova între anii 1890 și 1891 și primul primar român al comunei (1918-1919).

⁶ *Ibidem*, p. 149.

⁷ Vezi la Moise, Klush 1980; despre portul popular și la Popa 1996, p. 35-37.

⁸ Opriș 2005, p. 228-229, 277.

⁹ *Ibidem*, p. 90-91. În familia unuia dintre descendenții preotului Nicolae Opriș (1894-1967), Ștefan Opriș (1893-1979), ajuns general în armata română, s-au născut frații Tudor Opriș (1926-2015) și Mihai Opriș (1930-2021), profesorul și regizorul.

¹⁰ Vezi *Anexa 1*, în *ibidem*, p. 276.

Deși îngreunate de măsurile politice restrictive, activitățile *Astrei* au înfruntat rigorile regimului dualist, identificând măsuri potrivite de a se adresa românilor. Și la Gârbova, ca în multe alte așezări transilvănene, în primul deceniu al veacului al XX-lea, românii se găseau în inferioritate economică, ceea ce a cauzat emigrarea multora spre America, în căutarea de remedii. Și aici, acțiunea politică pentru drepturi cetățenești a produs efecte, angajând confruntări directe cu autoritățile austro-ungare. *Astra* a fost prezentă în susținerea unor asemenea energii, pregătind comunitățile prin mijloacele permise pentru a-și ridica nivelul economic și pe cel cultural. Activismul liderilor politici români s-a transmis și prin acțiunile astriste.

Înteruperea activităților *Astrei* pe durata Primului Război Mondial a fost însă generală, reconstituirea și reanimarea unor programe făcându-se cu dificultate după încheierea ostilităților. Suita de măsuri juridice, administrative, sociale și organizatorice din anii '20 a antrenat, în mod firesc, deopotrivă autoritățile și comunitățile. Reorganizarea Despărțământului de la Miercurea s-a produs începând cu anul 1921, un prim semn fiind dat de Cercul cultural al învățătorilor români din plasa respectivă, care a organizat și la Gârbova un ciclu de prelegeri, în cadrul acestora – *Creșterea copiilor în familie, Cruțarea pădurilor, Despre pământ în general și arătarea altoirilor pomilor* – conferențiind în special Matei Scorobeț, la Gârbova, Dobârca, Gusu și Cărpiniș, iar medicul Andrei Draser, la Gârbova și Apoldu de Jos, despre *Bacteriile, prietenii și dușmanii omului*. Pretorul Pantelimon Bratu a vorbit gârbovenilor despre *Refacerea societății de după război*, subiect vizibil legat de reforma agrară, ca și de preconizatele măsuri privind administrația, drepturile electorale și despăgubirile de război¹¹.

În anul 1925, președintele *Astrei*, Avram Păcurariu, a prezentat la Gârbova conferința *Despre scopul Asociațiunii*, Matei Scorobeț, *Despre creșterea copiilor în familie*, iar preotul Aurel Nan, *Viața și Moartea lui Mihai Viteazul*¹².

Deceniul al treilea a fost marcat de efortul susținut pentru desăvârșirea mecanismului politic, economic și social pus în serviciul României Mari. Artizanii procesului complex și delicat au fost confrunțați cu numeroase probleme rezultate din diferențe și deosebiri, rodul unei istorii vitrege care a separat veacuri de-a rândul frații. Mirajul diminuării efectelor acestora, al consolidării treptate și al funcționării armonioase a întregului românesc persistă în memoria generațiilor și prezintă calitatea de model. Țara întregită s-a întărit, și-a susținut unitatea printr-o suită cadențată de măsuri, luate în timp scurt, recunoscute de cetățeni ca reprezentative și în interesul lor.

¹¹ Vezi la Străuțiu 2014, p. 442; 2016, p. 218-219.

¹² Străuțiu 2014, p. 220.

În acel context, *Astra* nu și-a precupețit forțele, servind din nou interesele naționale, extinzându-și prezența în noile provincii istorice reunite, intensificând programe adecvate servite de liderii mari, ca și de cei de la temelia societății. Exemplele următoare le preluăm tot din acțiunea *Astrei* la Gârbova în anii '30.

În anul 1930, la Gârbova, Asociațiunea (*Astra*) lucra sub conducerea unui comitet ales pe trei ani: Pantelimon Buratu, președinte (era primpretor de plasă); avocatul dr. Aurel Crețu, vicepreședinte; Matei Scorobeț, secretar (ex director școlar), și Ioan Sufană, casier. În rândurile membrilor activau: Ion Noaghiu, Dumitru Lupaș, dr. Octavian Alămorean, dr. Moise Nicoară, Dumitru Baci (primar), Ioan Dragomir, Pera Zugrăvescu, Ilie Bunea (aceștia din Miercurea), alt Ilie Bunea și Ioan Popa (paroh în Apoldul de Jos), Ioan Dăian, Ilie Oltean, Nicolae Opriș (paroh în Gârbova), Virgil Stanciu (paroh în Doștat), Nicolae Ivan, învățător și director al Școlii din Dobârca¹³. La Gârbova, sub președinția pr. N. Opriș, activau 12 membri¹⁴, reținând aici câteva contribuții. În anul acela, în numele Asociațiunii, au fost prezentate cinci conferințe: *Însemnătatea lui 10 Mai* (înv. V. Vulcu); *Cum trebuie să apreciem sărbătorile naționale* (N. Opriș); *Proprietatea și dreptul de moștenire* (dr. A. Crețu); *Rolul important al ASTREI în trecut și rolul ei în viitor* (pretor P. Bratu); *Folclorul paserilor și ocrotirea lor* (înv. M. Scorobeț)¹⁵.

Așa cum rezultă din datele publicate, protagoniștii mișcării erau intelectuali localnici, mulți dintre ei învățători ori preoți, primari, funcționari în administrație, juriști. Realizările lor sunt de reținut pe seama cultivării sentimentelor patriotice, a ridicării conștiinței apartenenței, ca și pentru ridicarea statutului individual, informarea concetățenilor. O muncă făcută onest, fără renumerație, voluntar, din simțul datoriei față de semenii.

Sunt de precizat și condițiile în care acest voluntariat se desfășura, lipsit de suport financiar, de mijloace oficiale de transport, de onorarii.

La aniversarea *Astrei*, în 1936, efortul dedicat semenilor s-a văzut în chiar raportul oficial care consemnează rezultate aparte. Ca un corolar, la 17 decembrie 1935, reputatul istoric de artă, universitarul I. D. Ștefănescu, a susținut la Sibiu prima conferință, *Cultura și nevoile vremii noastre*, iar peste două zile, la 19 decembrie, pe cea de a doua, *Izvoarele artei creștine*. A revenit ca oaspete al Despărțământului, la 22 martie 1936, conferențiind pe tema *Arta și munca*¹⁶.

¹³ Cf. *Buletinul* 1930, p. 103.

¹⁴ Aceștia erau în număr de 12: înv. Aldea Paraschiva, Cărpinișan Ioan, Comșa Ioan, Fulea Ioan, Fulea Gheorghe, Goja Ștefan, Maniu Ioan, Maniu Maria, Morariu Ioan, Nedelea Constantin, Opriș Nicolae, înv. Vulcu Vasile. Cf. *Buletinul* 1930, p. 106.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

¹⁶ Vezi în *Dare de seamă* 1935-1936, p. 15.

Conferințele – ca mijloc de comunicare directă și dialog – au fost foarte apreciate la acea vreme, de conferențiar legându-se reușita lor. Satele, multe izolate, i-au așteptat pe cei care aduceau lumina științei și talentului lor cu bucurie și entuziasm. Ne vine greu să ne imaginăm cum, în ce loc și cu ce rezultate a prezentat Matei Scorobeț – un reputat învățător – trei conferințe în anul 1936: prima, despre *Credința strămoșească*, la Cărpiniș (22 martie), urmată de *Foloasele cărții, bibliotecile și rostul lor*, la Gârbova (22 martie ori a doua zi)¹⁷, respectiv *Originea muncii și rostul ei trupesc și sufletesc* (17 mai 1936)¹⁸, susținută în satul Reciu.

La Cărpiniș, din strădaniile pr. Ioan Munthiu, au fost prezentate consătenilor conferințele *Primejdia comunismului* (13-14 decembrie 1936) și *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu* (21 mai 1937), iar la Gârbova, preotul N. Opriș a susținut, în același an, *Eroii neamului*¹⁹.

Deceniul al patrulea din veacul al XX-lea a fost dominat de tulburările provocate de ascensiunea fascismului, ca și de primejdiile ideilor comuniste, insinuate printr-o sistematică propagandă. Din demersurile revanșarde și revendicative ale acestora, revizionismul s-a alimentat din plin, iar românii au avut de suferit consecințe grave pe seama unității naționale. *Astra* a căutat, prin liderii săi, să explice concetățenilor, din așezări mari sau mici, acele amenințări, servindu-se de știința, cultura și talentele protagoniștilor săi.

Ca să dea o notă majoră demersului comunicativ, *Astra* a invitat prestigioși conferențieri la Sibiu, sala Prefecturii găzduind prezentările acestora. Despre *Actualitatea lui Eminescu* a vorbit unui mare număr de ascultători, scriitorul Cezar Petrescu (31 ianuarie 1937), iar despre *Anarhismul în poezie*, cunoscutul și îndrăgitul poet Radu Gyr (21 februarie 1937)²⁰.

La 23 mai 1937, scriitorul Ion Pillat a prezentat *Sufletul clasic în literatura română*; cursul literar a fost susținut de profesorul Mihai Nanu de la Liceul sibian „Gheorghe Lazăr”, care, la 8 martie 1937, a prezentat un alt subiect de larg interes, *Asemănări între românii din dreapta și stânga Dunării*²¹.

Doar câteva momente de viață culturală se regăsesc în cele prezentate de noi, puține din câte vor fi fost spre binele și mulțumirea oamenilor. La Gârbova (Urwegen-ul săsesc) – unde sașii ridicaseră zăll mare, încăpător (**Fig. 2**), având fanfară și manifestări periodice tradiționale, bine conservate și respectate – iată, un mănunchi de fruntași români, uitându-se atent în jurul lor, luând îndemn de la

¹⁷ La Gârbova era deja o mica bibliotecă școlară (cca 200 vol.), reînființată în anul 1931 din stăruința inv. V. Vulcu, și tot aici a funcționat un atelier de țesături, printre elevele remarcate fiind și Maria Armean (*ibidem*, p. 41, 66).

¹⁸ *Dare de seamă 1935-1936*, p. 83.

¹⁹ Cf. *Buletinul* 1937, p. 67-69.

²⁰ *Ibidem*, p. 10.

²¹ *Ibidem*, p. 11, 14.

liderii *Astrei*, și-au organizat comunitatea. Preluând modelele aflate la îndemână și altele din recomandările generoase, oferindu-le în condițiile vremii șansa de a fi informați, de a ști ce se petrece în lume, ce-i preocupă pe oameni, cum și de unde li se trag rădăcinile. Entuziaștii patrioți au dat românilor șansa de a-și afirma propria lor identitate. Bine organizați pe vecinătăți, și-au ridicat și ei cămin cultural (**Fig. 1**), au fost solidari cu învățătorii și cu preoții locului, demni de toată lauda, s-au bucurat și și-au îndestulat sufletele cu lumina adusă prin cuvânt și au avut exemple de urmat. O pagină de istorie culturală, din miile care au fost în interbelicul lăudat drept model, se regăsește și-n cele de mai sus.

List of illustrations

Fig. 1 – The community centre built by the Romanian community of Gârbova de Sebeș (Alba County)

Fig. 2 – The Saxon SAAL in Gârbova de Sebeș (Alba County)

Fig. 3 – The School in Gârbova de Sebeș (Alba County)

Fig. 1 – Căminul cultural construit de comunitatea românească din Gârbova de Sebeș (jud. Alba)

Fig. 2 – SAAL-ul săsesc din Gârbova de Sebeș (jud. Alba)

Fig. 3 – Școala din Gârbova de Sebeș (jud. Alba)

Abrevieri bibliografice

- Buletinul* 1930 – *Buletinul Despărțământului județean Sibiu al Asociațiunii. Strângeți rândurile! Un an de muncă al ASTREI*, Sibiu, 1930
- Buletinul* 1937 – *Buletinul Despărțământului județean Sibiu al Asociațiunii „ASTRA”. Cu fruntea ridicată. Dare de seamă despre anul de muncă 1936-1937*, Sibiu, 1937
- Dare de seamă* 1935-1936 – *Pe culmile celor 75 de ani. Dare de seamă despre anul de muncă 1935-1936*, Sibiu, 1936
- Lexicon 1993 – *Lexicon Der Siebenburger Saxen. Geschichte, Kultur, Civilizatiien, Wissenschaften, Wirtschaft, Lebensraum Siebenburgen (Transilvanie)*, Thaur bei Innsbruck, 1993
- Moise, Klusch 1980 – Ilie Moise, Horst Klusch, *Portul popular, județul Sibiu*, Sibiu, 1980
- Popa 1996 – Ioan Popa, *Țara Secașelor. Monografie folclorică*, Alba Iulia, 1996
- Opreș 2005 – Gheorghe Opreș, *Gârbova, județul Alba. Monografie*, Sibiu, 2005
- Străuțiu 2014 – Eugen Străuțiu, „Despărțământul Miercurea al Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (1901-1945)”, în *Acta Terrae Fogarasiensis*, III, 2014, p. 429-444
- Străuțiu 2016 – Eugen Străuțiu, *Miercurea Sibiului, monografie*, Sibiu, 2016